

A Critique of the Application of Ecocriticism in Persian Short Stories

Shiva Heydari Tamrabadi¹, Mohammad Parsanasab^{*2}, Bahador Bagheri³, Hosein Bayat⁴

Received: 25/05/2024
Accepted: 16/11/2024

* Corresponding Author's E-mail:
parsanasab@khu.ac.ir

Abstract

The ecocriticism that emerged in the late twentieth century in the West often addresses the environmental concerns of writers and examines the extent and quality of their attention to such issues in their works. Iranian critics and researchers, recognizing environmental crises, have studied contemporary Persian short stories with the aim of providing a new and effective reading of these literary works. Their efforts have yielded varying degrees of success, with some cases showing relative success and others facing shortcomings. This article employs a method of critique of critique, aiming to analyze the application of this approach in contemporary narrative literature. We evaluate seven

1. PhD. Student of Persian Language and Literature, Kharazmi University, Tehran, Iran.
<https://orcid.org/0009-0003-4575-7867>

2. Professor of Persian Language and Literature, Kharazmi University, Tehran, Iran.
<https://orcid.org/0000-0002-3161-8706>

3. Associate Professor of Persian Language and Literature, Kharazmi University, Tehran, Iran.
<https://orcid.org/0000-0001-9222-6418>

4. Associate Professor of Persian Language and Literature, Kharazmi University, Tehran, Iran.
<https://orcid.org/0000-0001-6032-163x>

Copyright© 2024, the Authors | Publishing Rights, ASPI. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

articles published in the last decade of the fourteenth century in the Persian calendar that focused on eco-critical studies of Persian short stories, assessing them in terms of structure, method, and content to understand how well these critiques align with the objectives and nature of ecocriticism. We investigate how successful critics have been in presenting new readings or findings from these works and ultimately identify the fundamental shortcomings of such critiques. The main findings of this research, conducted through a descriptive-analytical method and critical approach, include: neglecting the primary essence of the theory, lacking a correct understanding of ecocriticism, failing to reference authentic sources, limiting articles to case studies and micro-analysis, lacking depth in addressing environmental issues among writers and critics, disregarding the interdisciplinary nature of this style of critique, and finally, overlooking its practical dimensions.

Keywords: Ecocriticism, critique of critique, Persian short story, critique of Persian short story, environment

Extended Abstract

1. Introduction

In recent decades, with the increasing emergence of environmental problems, the necessity of paying attention to the environment has been felt more than ever; neglecting this vital issue will seriously endanger human life. With the rise of environmental crises and the subsequent expansion of global concerns, intellectual trends and social movements for environmental protection have emerged under the general titles of “ecologism” and “green movement”. Lawrence Buell (1995, p. 430) defines ecocriticism as “the study of the relationship between literature and the environment conducted with a commitment to environmental pragmatism”. This perspective challenges anthropocentric views and stands firmly against the idea of human

dominance over nature, essentially seeking to provide a way to create sustainable natural life for humanity by transforming the relationships between humans and nature, while also ensuring the survival of the environment. The emergence of such perspectives has led to the creation of environmentally focused works that ecocritical critics analyze and review. This article employs a method of critique of critique, aiming to analyze the application of this approach in contemporary narrative literature. We evaluate seven articles published in the last decade of the fourteenth century in the Persian calendar that focused on eco-critical studies of Persian short stories, assessing them in terms of structure, method, and content to understand how well these critiques align with the objectives and nature of ecocriticism. We investigate how successful critics have been in presenting new readings or findings from these works and ultimately identify the fundamental shortcomings of such critiques. It is worth noting that this approach is not limited to a specific methodology. Therefore, ecocriticism is not necessarily founded on a uniform methodology or theoretical commonalities. What brings together critics, theorists, and various ideas under the title of ecocriticism is their political goals and ideals.

2. Discussion

To determine the success or failure of Iranian critics in providing an ecocritical reading of Persian short stories, we have examined seven articles, which are : 1. *Entropy in Nature and Society in the Story "Gileh-Mard"* (Parsa Poor, 2014), 2. *An Ecocritical Reading of the Short Story The Pear Tree By Goli Taraghi* (Niazi, 2015), 3. *Environmental Ethics Considerations in Hedayat and Chubak (Critique of Two Stories)* (Parsa Poor, 2016), 4. *An Ecological Critique of a Short by Gholam Hosein Saedi* (Alboqobesh & Gol Babaei, 2018), 5. *Ecofeminist Critique of the Story "The Blue Ones"*

(Parsa Poor, 2018), 6. *Environmental Critique of Bijan Najdi's Stories (A Case Study of Three Stories)* (Haji Aghababaei, 2019), 7. *Analysis of Climatic Features and Elements in Bijan Najdi's Stories* (Mahmoudi, 2021).

We have evaluated all these articles in terms of structure, methodology, and content; shortcomings are observed in these studies such as neglecting original theoretical sources and relying on inaccurate translations, which may be the most significant factor contributing to this issue—namely, the unavailability of accurate translations from original ecocritical sources that exacerbate the problems literary critics face. Translating reference texts in this area is crucial for achieving a more precise understanding of ecocriticism and its various dimensions. Furthermore, the lack of reference to primary sources, insufficient knowledge about them, or unavailability of translated resources are fundamental problems that certainly lay the groundwork for other issues when using this approach, and the impact of this matter is evident in almost all research in this field. Another issue is misunderstanding or flawed understanding of ecocriticism; every theory is based on specific foundations, and awareness of those foundations is necessary for researchers in that field—a point not addressed in some examined articles. Another observation in these articles is their reliance on case studies, which are limited. To achieve a comprehensive understanding of a writer's thoughts and character, one needs to have an overview of their entire works; this point is very important when selecting a work for analysis with a specific approach or theory, which critics should always keep in mind. Ignoring the fundamental nature of ecocritical theory is also a shortcoming evident in these articles. Ecocriticism has broad dimensions, and neglecting these dimensions will lead to overlooking aspects of ecocriticism; for example, one very important aspect in environmental criticism is "ecofeminism", which has been overlooked in some articles despite

having a suitable background for it. Another issue in these studies is the lack of a deep perspective on the environment and its requirements. The importance of environmental issues for every human being is as significant as their health. By neglecting nature and failing to care for it, humans jeopardize their own survival. Respecting nature and protecting it is related to many issues, perhaps the most important of which is culture. Unfortunately, in Iranian society, especially among writers and critics, the environment has not yet become a vital issue. They often reduce nature and natural elements to mere narrative or symbolic elements in their stories, and they frequently lack the ability to develop a discursive space that is appropriate for nature and the environment. The scarcity of poets or writers who have environmental concerns may stem from the lack of institutionalization of environmental protection thinking in Iranian culture. Furthermore, there is a general disregard for the practical dimensions of the theory in almost all the articles. It is a fact that the practical and applicable aspects of theories encourage us to utilize them; this is especially true for ecocritical criticism, raising the question of whether the purpose of the emergence and application of this method of critique has merely been to write articles and books in this field, without regard for its practical and applicable aspects. The goal of the ecocritical critic should be to create motivation and stimulation for the realization of environmental protection. This requires collaboration among fields such as geography, biology, psychology, ethics, economics, politics, anthropology, law, philosophy, and others that have a significant connection to this approach. Until this collaboration is realized, ecocriticism will remain merely a theory, and environmental problems will continue to expand day by day.

3. Conclusion

With the increase in environmental crises and the subsequent rise in concerns about this issue, intellectual trends and social movements for environmental protection emerged under the general titles of "ecologism" and "green movement", gradually making their way into the realm of art and literature under the title "ecocriticism". Ecocriticism, which was a response to the necessity of the presence and continuity of environmental movements in literature, especially in short stories and novels, has attracted the attention of Iranian critics and writers over the past two decades. Nevertheless, it has faced ups and downs in its progress and has not sufficiently succeeded in reading texts and offering a new understanding of works. Such occurrences have led us to examine these critiques through a critical lens to first determine the compatibility of these critiques with the goals and nature of ecocriticism and ultimately to identify their fundamental shortcomings. We aim to study, as much as possible, the effective obstacles to this insufficient success and the potential failures of critics. Such research can pave the way for resolving the problems associated with this type of critique in Iran. An examination of seven published articles on ecocritical readings of Persian short stories written between 2014 and 2021 reveals that a lack of access to primary theoretical sources, inaccurate or potentially incorrect interpretations of this approach, reliance on limited case studies, absence of precise translations from sources, neglecting the main goals and nature of this approach, abandoning the practical dimensions of the theory, and other similar factors have hindered a proper understanding of the theory and consequently laid the groundwork for incomplete and inadequate perceptions of it.

References

- Alboqobeish, A. & Gol Babaei, F. (2018). Naqd-e Zistbumgerayane-ye Dastani Kutah Az Gholam Hosein Sa'edi. *Adabiyat-e Parsi-ye Mo'aser*, 1, 79-97. [in Persian]
- Buell, L. (1995). *The environmental imagination: Thoreau, nature writing and the formation of American culture*. Cambridge University Press.
- Haji Aghababaei, M.R. (2019). Naqd-e Zistmohiti-ye Dastanha-ye Bijan Najdi (Motale'e-ye Moredi-ye Se Dastan). *Farhangestan-e Honar*, 4, 120- 135. [in Persian]
- Mahmoudi, M. (2021). Tahlil-e Vijegiha Va Anaser-e Eqlimi Dar Dastanha-ye Bijan Najdi. *Faslname-ye Zaban Va Adabiyat-e Farsi*. 61, 77-103. [in Persian]
- Niazi, N. (2015). khaneshi Bumgerayane Az Dastan-e Kutah-e Derakht-e Golabi Neveshte-ye Goli Taraqqi. *Adabiyat-e Parsi-ye Mo'aser*. 3, 113-127. [in Persian]
- Parsa Pur, Z. (2014). Entropy Dar Tabi'at Va Jame'e Dar Dastan-e 'Gilemard. *Adabiyat-e Parsi-ye Mo'aser*, 4, 51-69. [in Persian]
- Parsa Pur, Z. (2016). Molahezat-e Akhlaq-e Zistmohiti-ye Hedayat Va Chubak (Naqd-e Do Dastan). *Faslname-ye Naqd-e Adabi*, 36, 73-95 [in Persian]
- Parsa Pur, Z. (2018). Naqd-e Ecofeministi-ye Dastan-e 'Abiha'. *Faslname-ye Pajuheshha-ye Adabi*, 62, 33-50. [in Persian]

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نقدی بر کاربست نقد بوم‌گرا در داستان کوتاه فارسی

شیوا حیدری تمرآبادی^۱، محمد پارسانسب^{۲*}، بهادر باقری^۳، حسین بیات^۴

(دریافت: ۱۴۰۳/۳/۵ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۲۶)

چکیده

نقد بوم‌گرا که از اواخر قرن بیستم و در مغرب‌زمین ظهور یافته، غالباً به دغدغه‌های زیست‌محیطی نویسندگان می‌پردازد و میزان و کیفیت توجه آنان به چنین مسائلی را در آثارشان واکاوی می‌کند. منتقدان و محققان ایرانی نیز با درک بحران‌های زیست‌محیطی و با هدف ارائه خوانشی نوین و کارآمد از آثار داستانی معاصر به مطالعه در داستان‌های کوتاه

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

<https://orcid.org/0009-0003-4575-7867>

۲. استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

* parsanasab@khu.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0002-3161-8706>

۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

<https://orcid.org/0000-0001-9222-6418>

۴. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

<https://orcid.org/0000-0001-6032-163x>

Copyright© 2024, the Authors | Publishing Rights, ASPI. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

فارسی پرداخته‌اند که حاصل کارشان در مواردی با توفیق نسبی و در برخی موارد با کاستی‌هایی همراه بوده است. در این مقاله به شیوه نقد نقد و با هدف آسیب‌شناسی کاربرست این رویکرد در ادبیات داستانی معاصر، هفت عنوان مقاله‌ای را که در دهه پایانی قرن چهاردهم شمسی، به مطالعه بوم‌گرایانه در داستان کوتاه فارسی پرداخته‌اند، از حیث ساختار، روش و محتوا مورد ارزیابی قرار داده‌ایم تا دریابیم که این نقدها تا چه میزان با هدف و ماهیت نقد بوم‌گرا سازگاری دارند؛ منتقدان داستان‌ها تا چه حد توفیق داشته و توانسته‌اند خوانش یا یافته تازه‌ای از این آثار ارائه دهند و درنهایت اینکه اساسی‌ترین اشکالات نقدهایی از این دست کدام‌اند؟ اهم یافته‌های پژوهش حاضر که با اتکا به روش توصیفی - تحلیلی و به شیوه انتقادی انجام شده عبارت‌اند از: بی‌توجهی به ماهیت اصلی نظریه، فقدان برداشت صحیح از نقد بوم‌گرا، عدم مراجعه به منابع اصیل، محدود بودن مقالات بر مطالعات موردی و خردنگر، فقدان نگرش عمیق به مسئله محیط زیست در میان نویسندگان و منتقدان، بی‌توجهی به بینارشته‌ای بودن این شیوه از نقد و بالاخره، نادیده گرفتن ابعاد کاربردی آن.

واژه‌های کلیدی: نقد بوم‌گرا، نقد نقد، داستان کوتاه فارسی، نقد داستان کوتاه فارسی، محیط

زیست

۱. مقدمه

در چند دهه اخیر با بروز روزافزون مشکلات زیست‌محیطی، ضرورت توجه به محیط زیست، بیش از هر زمانی احساس می‌شود؛ چراکه بی‌توجهی به این مسئله حیاتی، ادامه زندگی انسان را با بحران جدی مواجه خواهد کرد. با افزایش بحران‌های زیست‌محیطی و در پی آن، گسترش نگرانی‌های جهانی، گرایش‌های فکری و جنبش‌های اجتماعی برای حفاظت از محیط زیست با عنوان کلی «بوم‌گرایی» و «جنبش سبز» پدید آمد؛

هرچند درباره نقطه شروع این جنبش‌ها و آغاز مطالعات بوم‌گرایانه توافق قطعی وجود ندارد؛ با این حال، سه نظر زیر در این باره قابل توجه است:

«نخستین نظر می‌کوشد رد احساسات بوم‌شناختی را تا آغاز پیدایش نوع بشر، دست‌کم تا دوران دیرینه‌سنگی و نوسنگی پی‌گیری کند. نظر دوم آغاز جنبش سبز را از دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ می‌داند و نظر سوم ریشه افکار بوم‌شناختی را در سده نوزدهم پیدا می‌کند» (دابسون، ۱۳۸۸: ۵۳).

برخی دیگر، ریشه بحران‌های محیط زیست را رشد تکنولوژی و صنعتی‌شدن جوامع پس از رنسانس دانسته‌اند؛ ژاک الیول^۱ نویسنده کتاب جامعه تکنولوژیک می‌گوید:

انسان پیش از تاریخ، تکنولوژی را صرفاً از روی اضطرار و به قصد برطرف ساختن نیازهای خود خلق کرده است؛ اما نظام بورژوازی سودپرست آن را گسترش داده و راحت‌طلبی مردم به آن دامن زده است. در عصر حاضر تمایل مفرط به کارآیی بیشتر، به‌خودی‌خود غایت قرار گرفته و این غایت، چنان بر انسان چیره شده است که هم‌کنون زندگی او را بیش از پیش به‌سوی فساد و تباهی می‌راند (آذرنگ، ۱۳۶۴: ۱۸).

از این‌رو، بوم‌گرایی اساساً واکنشی در برابر فرآیند صنعتی شدن جهان است. این واکنش بیشتر در کشورهای رواج داشته که فرآیند صنعتی شدن را سریع‌تر تجربه کرده‌اند. در کتاب درآمدی بر ایدئولوژی‌های سیاسی می‌خوانیم:

«نظریه پردازان سبز بر این باورند که ایدئولوژی‌های مرسوم، مرتکب این باور اشتباه غم‌انگیز و حتی خنده‌دار هستند که انسان‌ها محور هستی‌اند. آن‌ها به جای حفظ زمین

و احترام به آن و گونه‌هایی که بر روی آن زندگی می‌کنند کوشیده‌اند تا "اربابان و صاحبان طبیعت" شوند.» (هی‌وود، ۲۰۱۷: ۳۳۱)

زیست‌بوم‌گرایان می‌گویند:

«ما باید همراه با جهان طبیعی و نه در برابر آن، زندگی کنیم [...] . عمر دراز جهان طبیعی می‌تواند در ایجاد حس احترام و تواضع در برابر طبیعت به ما کمک کند و در روی‌گردانی ما از انسان‌مداری دخیل باشد» (دابسون، ۱۳۸۸: ۴۶).

لارنس بوئل^۲ (۱۹۹۵: ۴۳۰) نقد بوم‌گرا را «مطالعه رابطه میان ادبیات و محیط زیست که با روحیه متعهد به عمل‌گرایی زیست‌محیطی انجام می‌شود» تعریف می‌کند. این دیدگاه، نگرش‌های انسان‌محور را به چالش می‌کشد و در برابر اندیشه تسلط انسان بر طبیعت تمام‌قد می‌ایستد و در اصل به دنبال ارائه راهی است تا با دگرگونی روابط انسان و طبیعت، حیات طبیعی پایداری را برای بشر ایجاد کند و در عین حال، به بقای محیط زیست بینجامد. به نظر بوم‌گرایان، خودخواهی بشر و بی‌توجهی او نسبت به جهان غیرانسانی علت اصلی نابودی محیط زیست است که خود، برخاسته از بی‌عدالتی و نگاه ابزاری انسان به طبیعت است. گفتنی است که این رویکرد، محدود به روش‌شناسی مشخصی نیست. از این‌رو، نقد بوم‌گرا: لزوماً بر مبنای روش‌شناسی و اشتراکات نظری یکسان بنیاد نشده است. آنچه منتقدان، نظریه‌پردازان و ایده‌های مختلف را با عنوان نقد بوم‌گرا گرد هم می‌آورد، هدف و آرمان سیاسی آنهاست (هایسه، ۲۰۰۶: ۵۰۶).

برعکس اغلب رویکردهای نقد که خود را به یک نوع مشاهده محدود می‌کنند، مثلاً عناصر متنی در نقد ساختارگرا، عناصر تاریخی در نقد مارکسیستی و امثال این‌ها، از توازن و گستردگی روش‌شناختی بهره می‌برد و این امکان را فراهم

می‌کند تا از دامنه گسترده‌تری از مطالب استفاده کند؛ چنین التقاطی‌گرایی در قرائت‌های منتقدان بوم‌گرا کاملاً برجسته است (بری، ۲۰۰۹: ۲۵۹).
طرفداران پسامدرنیسم و پساساختارگرایی همه پدیده‌ها را ساخته اجتماع و فرهنگ می‌پندارند و محیط زیست را نیز از این امر مستثنی نمی‌دانند. هم‌چنین آن‌ها بر نقش مهم زبان در این باره تأکید می‌کنند. کریچ اعتقاد دارد: اگر طبیعت به‌عنوان ساخت یا مجموعه‌ای از ساخت‌های فرهنگی مطرح شود، طبیعت به‌عنوان یک واقعیت عینی فراموش خواهد شد؛ زیرا طبیعت، واقعیتهای عینی، مادی و آسیب‌پذیر است (کریچ، ۲۰۰۶: ۵۳۱).

بری هم‌چنین می‌گوید:

منتقدان بوم‌گرا این باور را که هر چیزی ساخته زبان یا اجتماع است، انکار می‌کنند. در نظر منتقد بوم‌گرا، طبیعت واقعاً در ورای ما و در بیرون وجود دارد، بدون آنکه به‌عنوان یک مفهوم، نیازی به برجسته‌سازی و شناساندن داشته باشد؛ بلکه حقیقتاً در قالب موجودی است که بر ما تأثیر می‌گذارد و ما نیز بر او تأثیر می‌گذاریم و در صورت بدرفتاری، نابودش می‌سازیم؛ بنابراین طبیعت، تقلیل‌پذیر به مفهومی نیست که ما آن را قسمتی از کارکردهای فرهنگی [...] تصور کنیم. به‌طور کلی نظریه نقد تمایل دارد دنیای بیرون را برساخته زبان و اجتماع بداند که از قبل، در داخل گفتمان به شکل متن درآمده است؛ اما نقد بوم‌گرا این عقیده نظری دیرینه را مورد تردید قرار می‌دهد (بری، ۲۰۰۹: ۲۴۳).

علاوه بر منتقدان بوم‌گرا، برخی از نویسندگان و شاعران نیز تمایلات بوم‌گرایانه دارند؛ آن‌چنان‌که دغدغه‌های آن‌ها درباره طبیعت را از لابلای آثارشان می‌توان دریافت کرد و به نتایج درخشانی در این زمینه دست یافت. توجه نویسندگان و شاعران به طبیعت گاهی به‌طور ناخودآگاه در آثارشان تجلی می‌یابد؛ آن‌چنان‌که در قصه‌های

عامیانه مشاهده می‌شود (نک. حیدری و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۴۰). وینسنت^۳ (۱۳۷۸: ۲۹۴) در این باره می‌گوید:

«تاریخ بوم‌گرایی به تاریخ زندگی بشر اولیه و نحوه تعامل او با طبیعت مربوط می‌شود؛ از این رو باید بوم‌گرایی را در جهان قدیم انسان جست‌وجو کرد؛ چراکه مردمان نخستین، دارای عقل باستانی طبیعی بودند که ما باید دوباره آن را کشف کنیم». گاهی نیز این دغدغه‌ها کاملاً آگاهانه در داستان‌ها منعکس می‌شود که در آثار معاصر بیشتر به چشم می‌خورد. به هر روی:

«از آنجا که جهان ما از لحاظ اکولوژی فقیرتر و از لحاظ تکنولوژی پیشرفته‌تر می‌گردد، به نویسندگان و هنرمندانی نیاز داریم که با واسطه قرار دادن صدای موجودات غیرانسانی [...] بتوانند توجه ما را به زیبایی، پیچیدگی و آسیب‌پذیری احتمالی این کره خاکی معطوف سازند» (ریگی، ۲۰۰۲: ۱۴۰). ظهور چنین نگرش‌هایی باعث خلق آثار زیست‌محیط‌محور شده است؛ آثاری که از نظر منتقدان، ویژگی‌های زیر را دارا هستند:

۱. طبیعت غیرانسانی در آن‌ها صرفاً به عنوان قالب حضور ندارد، بلکه حضور دارد تا نشان دهد تاریخ بشر و تاریخ طبیعت به هم تنیده و وابسته‌اند؛^۲ سود و منفعت انسانی تنها سود و منفعت قانونی نیست؛^۳ مسئولیت انسان نسبت به محیط زیست، جزئی از چهارچوب اخلاقی متن است؛^۴ از بعضی جهات محیط زیست به عنوان یک فرآیند نه به عنوان امری ثابت و معین، حداقل به صورت تلویحی در متن نهفته است (بوئل، ۱۹۹۵: ۷-۸).

در بررسی نقد بوم‌گرا از مفاهیم اساسی این رویکرد، یعنی «انسان‌محوری»^۴، «بوم‌شناسی»^۵، «بوم‌محوری»^۶، «عدالت زیست‌محیطی»^۷ و امثال این‌ها، سخن گفته

می‌شود؛ اما یکی از جنبه‌های مهم نقد بوم‌گرا، «اکوفمینیسم» است که به رابطه زن و طبیعت می‌پردازد. از آنجاکه براساس این رویکرد، طبیعت برای زنان مهم‌تر است تا برای مردان، بررسی این دیدگاه اهمیت دوچندان می‌یابد. براساس داده‌های کتاب *آینده نقد محیطی*، اکوفمینیسم «یکی از محرک‌های اصلی در چرخش به‌سوی تمایلات زیست‌محیطی در مطالعات ادبی» بوده است (بوئل، ۲۰۰۵: ۱۱). این مطلب نشان‌دهنده تأثیر عمیق اکوفمینیسم بر نحوه مطالعه ادبیات و ارتباط آن با مسائل زیست‌محیطی است.

منتقدی دیگر می‌گوید: «ارتباط مسائل بوم‌شناسی با مسائل و چشم‌اندازهای مطالعات جنسیت، به ظهور فمینیسم بوم‌گرا منجر شده است که تاکنون خودش تنوع بسیاری پیدا کرده است و به‌عنوان یک شاخه مهم از نقد بوم‌گرا مطرح است. گرد آمدن مسائل نژاد و طبقه با مسائل محیط زیستی، حوزه‌های جدیدی را در پژوهش و عملکرد فرهنگی - سیاسی مانند "عدالت محیط زیست" گشوده است» (زپف، ۲۰۰۶: ۵۱-۵۲).

۲. نقد کاربست نقد بوم‌گرا در داستان کوتاه فارسی

به منظور تعیین میزان توفیق یا عدم توفیق منتقدان ایرانی در ارائه خوانشی بوم‌گرایانه از داستان کوتاه فارسی، هفت مقاله زیر را بررسی کرده‌ایم:

۱. «انترپوی در طبیعت و جامعه در داستان "گیله‌مرد"». زهرا پارساپور. *ادبیات پارسی معاصر*. س ۴. ش ۴. ۱۳۹۳. صص ۵۱-۶۹: که در این مقاله، بنا به گفته نویسنده فریاد و غرش جنگل در داستان «گیله‌مرد»، بی‌نظمی در طبیعت است و به بی‌نظمی اجتماعی در این داستان وابسته است؛

۲. «خوانشی بوم‌گرایانه از داستان کوتاه درخت گلابی نوشته گلی ترقی». نودر نیازی. *ادبیات پارسی معاصر*. س ۵. ش ۳. ۱۳۹۴. صص ۱۱۳-۱۲۷: که در آن ارائه لایه جدیدی از داستان «درخت گلابی» مقصودی است که نویسنده مقاله در پی آن است؛
۳. «ملاحظات اخلاق زیست‌محیطی هدایت و چوبک (نقد دو داستان)». زهرا پارساپور. *فصلنامه نقد ادبی*. س ۹. ش ۳۶. ۱۳۹۵. صص ۷۳-۹۵: هدف از این پژوهش ارائه خوانشی زیست‌محیطی از دو داستان «سگ ولگرد» از صادق هدایت و «انتری که لوطیش مرده بود» از صادق چوبک است؛
۴. «نقد زیست‌بوم‌گرایانه داستانی کوتاه از غلامحسین ساعدی». عبدالله آلبوغیش و فاطمه گل بابایی. *ادبیات پارسی معاصر*. س ۸. ش ۱. ۱۳۹۷. صص ۷۹-۹۷: در این پژوهش نویسنده کوشیده است در داستان «عافیتگاه»، کیفیت نقش‌آفرینی محیط زیست در خلق فضای روایت را تبیین کند؛
۵. «نقد اکوفمینیستی داستان "آبی‌ها"». زهرا پارساپور. *فصلنامه پژوهش‌های ادبی*. س ۱۵. ش ۶۲. ۱۳۹۷. صص ۳۳-۵۰: مقصود از نگارش این مقاله، نشان دادن رابطه نزدیک زنان و طبیعت در داستان یادشده است؛
۶. «نقد زیست‌محیطی داستان‌های بیژن نجدی (مطالعه موردی سه داستان)». محمدرضا حاجی‌آقابابایی. *فرهنگستان هنر*. س ۲. ش ۴. ۱۳۹۸. صص ۱۲۰-۱۳۵: برجسته کردن توجه خاص بیژن نجدی به طبیعت در داستان‌هایش، امری است که نگارنده بر آن همت می‌گمارد؛
۷. «تحلیل ویژگی‌ها و عناصر اقلیمی در داستان‌های بیژن نجدی». محمد محمودی. *فصلنامه زبان و ادبیات فارسی*. ش ۶۱. ۱۴۰۰. صص ۷۷-۱۰۳: این پژوهش در پی اثبات نقش‌مندی مؤثر طبیعت شمال در روایت و فضاسازی داستان‌های نجدی است.

در نوشتار حاضر، تمامی این مقالات را از حیث ساختار، روش و محتوا مورد ارزیابی قرار داده‌ایم؛ در این پژوهش‌ها، کاستی‌هایی مانند بی‌توجهی به منابع اصیل نظری، تکیه بر ترجمه‌های نادقیق، درک نادرست یا معیوب از نقد بوم‌گرا، مبتنی بودن مقالات بر مطالعات موردی و خردنگر، بی‌توجهی به ماهیت اصلی نظریه، فقدان نگرش عمیق نسبت به محیط زیست و الزامات آن، بی‌توجهی به ابعاد کاربردی نظریه، کم‌توجهی به ابعاد زنانه این رویکرد، تسامح در انتخاب داستان مناسب برای بررسی مشاهده می‌شود که در ادامه بدان‌ها پرداخته خواهد شد. شایان گفتن است تا جایی که بررسی کرده‌ایم، هیچ پژوهشی در این زمینه صورت نگرفته است.

۲-۱. بی‌توجهی به منابع اصیل نظری

وارداتی بودن نقد بوم‌گرا، عدم دسترسی لازم به منابع اصیل و شناخت ناکافی از آن، گاهی به فهم ناروا و نادقیق آن منجر می‌شود. این از آن‌رو است که:

آشنایی با نظریه‌های ادبی در کشور ما، در اغلب موارد عمیق و جدی نبوده است [...] از دهه ۷۰ تاکنون، توجه به نظریه‌های ادبی در ایران ابعاد جدیدی پیدا کرده [...]؛ اما از آنجا که ما در علوم نظری جدید تقریباً هیچ سابقه و دستاورد درخور ذکری نداریم، بحث نظریه‌های ادبی هم در کشور ما در سطح ابتدایی جریان دارد و در مواردی، دچار سوءتفاهم‌های بزرگی است که آن را به بیراهه می‌کشاند. این سوءتفاهم‌ها از سویی از بی‌تجربگی ما در علوم نظری جدید و از سوی دیگر، از آن ناشی می‌شوند که نظریه‌های ادبی را خود ما از غور در آثار ادبی برنیآورده‌ایم، بلکه همه آن‌ها را از غرب به وام گرفته‌ایم و طبعاً دور از انتظار نیست که در این وام‌ستانی، برخی نکات را درست درک نکرده باشیم (رضوانی، ۱۳۹۰: ۴۳-۴۵).

شاید مهم‌ترین عامل دخیل در این موضوع، در دسترس نبودن ترجمه‌های دقیق از منابع اصیل نقد بوم‌گراست که بر دامنه مشکلاتی می‌افزاید که منتقدان ادبی با آن مواجه هستند. ترجمه متون مرجع در این زمینه امری مهم است که به شناخت دقیق‌تر نقد بوم‌گرا و ابعاد مختلف آن مدد می‌رساند؛ بنابراین، بخشی از درک نادرستی که از انواع نقد به‌طور کلی در ایران وجود دارد، به عدم دسترسی به منابع اصیل و کیفیت ترجمه‌ها مربوط است. در حال حاضر کم‌تر تحقیقی، به منابع اصلی این رویکرد ارجاع می‌دهد و تقریباً هیچ‌یک از منابع اصلی نقد بوم‌گرا به زبان فارسی ترجمه نشده‌اند و صرفاً نقل‌قول‌های پراکنده‌ای از آن‌ها در دسترس است؛ به‌عنوان مثال می‌توان از کتاب‌هایی مانند قرائت‌نامه نقد بوم‌گرا: نقاط عطف در بوم‌شناسی ادبی از چریل گلاتفلتی^۸ و هارولد فروم^۹ (۱۹۹۶)، تخیل زیست‌محیطی (۱۹۹۵) و آینده نقد زیست‌محیطی (۲۰۰۵) هردو از لارنس بوئل، ادبیات طبیعت از پاتریک مورفی^{۱۰} (۱۹۹۸)، تفکر اکولوژیکی از تیموتی مورتون^{۱۱} (۲۰۱۰) و ... نام برد که برگردان فارسی از این آثار در دست نیست؛ تنها سه منبع مدون به زبان فارسی در این حوزه وجود دارد: درباره نقد بوم‌گرا (۱۳۹۲) که گردآوری و ترجمه مقالات است؛ نقد بوم‌گرا (۱۳۹۲) ترجمه و تألیفی است از مباحث مربوطه که نویسنده، آراء غربیانی چون گلاتفلتی، فروم، بوئل، پیتربری و ... را اخذ کرده و مطالبی از خود بر آن افزوده است. طبعاً شایسته‌تر آن بود که برای آشنایی بهتر مخاطبان ایرانی با این شیوه نقد، ابتدا نویسنده، ترجمه‌ای از آثار اصلی ارائه می‌کرد و در مرحله بعد به ترجمه و تألیف می‌پرداخت. آخرین کتاب نیز عنوان ادبیات سبز (۱۳۹۵) دارد که آن هم مجموعه مقالات نقد بوم‌گرایانه به زبان فارسی است. عدم مراجعه به منابع اصلی، شناخت ناکافی از آن‌ها یا در دسترس نبودن منابع مترجم مشکلاتی اساسی‌اند که قطعاً زمینه‌ساز مشکلات دیگر در استفاده از این

رویکرد می‌شوند و تأثیر این مسئله تقریباً در همه پژوهش‌های این حوزه مشاهده می‌شود. در بین هفت مقاله مورد بررسی، نویسندگان مقالات «انترپوی در طبیعت و جامعه در داستان "گیله‌مرد"» (پارساپور، ۱۳۹۳)، «خوانشی بوم‌گرایانه از داستان کوتاه درخت گلابی نوشته گلی ترقی» (نیازی، ۱۳۹۴) و «نقد زیست‌بوم‌گرایانه داستانی کوتاه از غلامحسین ساعدی» (آلبوغیش و گل بابایی، ۱۳۹۷) از کتاب‌هایی مانند *نقد بوم‌گرا و آغاز ادبیات مدرن انگلیسی، اقتصاد شهری و زیست‌محیطی، قرائت‌نامه نقد بوم‌گرا، نقد بوم‌گرا، مطالعات ادبی در عصر بحران‌های زیست‌محیطی و فراتر از اکولوژی در پژوهش‌های خود استفاده کرده‌اند، اما در بقیه مقالات، ردپایی از منابع اصلی به چشم نمی‌خورد.*

۲-۲. برداشت ناصحیح از نقد بوم‌گرا

کم‌کاری منتقدان در بررسی همه‌جانبه یک رویکرد خاص، تکیه بر ترجمه‌های نادقیق و مبهم، دسترسی نداشتن آنان به منابع اصلی، چندساحتی بودن این رویکرد و همچنین پیچیدگی مفاهیم آن، از عواملی است که زمینه شناخت ناصحیح یا برداشت ناقص از این نظریه ادبی را فراهم آورده است. بدیهی است که هر نظریه‌ای بر مبانی خاصی نهاده شده که آگاهی از آن مبانی، برای پژوهشگران آن عرصه ضرورت دارد؛ نکته‌ای که در برخی از مقالات بررسی‌شده، مورد توجه نبوده است. در مقاله «نقد زیست‌محیطی داستان‌های بیژن نجدی (مطالعه موردی سه داستان)» (حاج‌آقابابایی، ۱۳۹۸)، منتقد درک دقیقی از این رویکرد ارائه نمی‌دهد؛ مثلاً مهم‌ترین رسالت نقد بوم‌گرا یا به تعبیر نویسنده، نقد زیست‌محیطی، کمک به احیای رابطه سلامت‌آمیز انسان و طبیعت و نزدیک کردن این دو به یکدیگر است، اما پژوهشگر در نقد داستان،

به این مسئله توجه خاصی نکرده است؛ از این رو، لفظ «دیگری» که از ابتدا تا انتهای مقاله تکرار شده و نیز نحوه استفاده از آن در متن، بیشتر تأکید بر جدایی انسان و طبیعت دارد تا نزدیکی این دو به یکدیگر. در بخشی از مقاله، نقل قولی از نویسنده کتاب *مقدمه‌ای بر شناخت محیط زیست* آورده شده که در آن، طبیعت «دیگری» تلقی می‌شود (نک. حاج آقابابایی، ۱۳۹۸: ۱۲۵) و بدون توجه به درستی یا نادرستی محتوای این نقل قول، این تعبیر در سرتاسر مقاله دائماً تکرار می‌شود. حقیقت این است که انسان، جزو جدانشدنی از طبیعت است، از آن به وجود می‌آید و به آن باز می‌گردد. البته در نگاه بشر امروز که محیط زیست را در خدمت خود می‌خواهد و نگاهی از بالا بدان دارد، طبیعت می‌تواند «دیگری» محسوب شود، اما بدیهی است برخلاف تصور انسان امروزی، طبیعت متعلق به او نیست، بلکه انسان متعلق طبیعت است و نه حاکم بر آن، و اصولاً نقد بوم‌گرا برای یادآوری این حقیقت به وجود آمده است؛ از این رو نقد بوم‌گرا در راستای تحقق تفکر یگانگی انسان و طبیعت تلاش می‌کند. از سوی دیگر، اصطلاح «دیگری» از اصطلاحات مهم نقد پسااستعماری است که بسامد این تعبیر در مقاله، آن را به نقد پسااستعماری نزدیک‌تر کرده تا نقد زیست‌محیطی؛ مثلاً آنجا که می‌گوید: «در این داستان، جنگل در نقش حامی ظاهر شده است و کنش‌مندی است که در برابر ژاندارم‌ها قدرت‌نمایی می‌کند و نشان می‌دهد که برخلاف تصور رایج، "دیگری" غالب اوست» (همان: ۱۳۱). گفتنی است در مباحث «اکوفمینیسم» که با نقد پسااستعماری مشابهتی دارد، استفاده از چنین تعبیراتی دیده می‌شود و اکوفمینیست‌هایی مانند کالینز، معتقدند که فرهنگ مردسالار بر چهار ستون جنسیت‌گرایی، نژادپرستی، استثمار طبقاتی و تخریب اکولوژیکی استوار است (کالینز، ۱۹۷۴: ۱۶۱)، اما هدف نویسنده مقاله، پرداختن به اکوفمینیسم نبوده است و برداشت او

از این کلمه، در جهتی مخالف با اهداف نقد بوم‌گرا قرار می‌گیرد؛ پس به کار بردن لفظ «دیگری» در این معنا و در این بافت وجهی ندارد. علاوه بر این، در تحلیل داستان «می‌دانست که دارد می‌میرد»، آمده است: «در این داستان، عناصر زیست‌محیطی به صورت نمادین به کمک مرتضی می‌آیند و سعی می‌کنند به او کمک کنند تا از دست مأموران فرار کند» (حاج‌آقابابایی، ۱۳۹۸: ۱۳۰)؛ درباره این تلقی نویسنده از طبیعت، توجه به این نکته ضروری است که در نقد بوم‌گرا «طبیعت» در معنای ذاتی آن مدنظر است و نقش حقیقی خود را ایفا می‌کند و نماد و استعاره از چیز دیگری نیست؛ کم‌توجهی به این نکته، زمینه‌ساز پیدایش پژوهش‌هایی با عنوان نقد بوم‌گرا شده که در آن‌ها فقط حضور طبیعت به عنوان نماد یا استعاره بررسی می‌شود و این مسئله در اصل نوعی نگاه انسان‌محور به طبیعت است و ردپایی از الزامات و اهداف نقد بوم‌گرا در آن مشاهده نمی‌شود. نکته پایانی و البته حاشیه‌ای درباره مقاله یادشده این است که پیش از نگارش آن، پایان‌نامه‌ای با عنوان «نقد بوم‌گرایانه بر داستان‌های کوتاه بیژن نجدی» در سال ۱۳۹۴ نوشته شده که در پیشینه مقاله اشاره‌ای بدان نرفته است.

۲-۳. مبتنی بودن مقالات بر مطالعات موردی و خردنگر

معمولاً هر نویسنده‌ای دغدغه‌هایی منحصر به خود دارد که انعکاس آن را می‌توان در آثار و سبک شخصی او مشاهده کرد؛ بنابراین برای قضاوت درباره اثری از یک نویسنده و برای رسیدن به خوانشی صحیح از آن، باید به کلیت آثار او توجه کرد. پرداختن صرف به یک اثر از میان آثار یک نویسنده، (مثلاً به یک داستان کوتاه از فلان نویسنده) زمینه‌ساز تعمیم دادن جزء بر کل و در نتیجه، غفلت از توجه به رویکرد کلی نویسنده در سایر آثار اوست. بدیهی است هیچ اثری در خلأ به وجود نمی‌آید و عوامل

متعددی، افکار و منش نویسنده را شکل می‌دهد؛ از این‌رو برای رسیدن به شناخت جامع از افکار و منش او، نیازمند اشراف بر کلیت آثار او هستیم؛ این نکته در انتخاب یک اثر برای تحلیل با رویکرد یا نظریه‌ای خاص اهمیت زیادی دارد که منتقدان همواره باید بدان توجه داشته باشند. از سویی دیگر، برخورد هوادارانه منتقدان نسبت به رویکردی که برگزیده‌اند به عرضه خوانش‌های نامتناسب با متن منجر می‌شود. نویسنده در مقاله «ملاحظات اخلاق زیست‌محیطی هدایت و چوبک (نقد دو داستان)» (پارساپور، ۱۳۹۵)، بدون توجه به زمینه کلی آثار این دو نویسنده، دو داستان از آن‌ها را برای خوانش بوم‌گرایانه برگزیده است؛ داستان «سگ ولگرد» از صادق هدایت و «اتری که لوطیش مرده بود» از صادق چوبک. بدیهی است که اولین قدم برای خوانش متون به مدد رویکردها، انتخاب درست اثر و تناسب آن با رویکرد یادشده است. آثار هدایت و چوبک، آثاری فلسفی هستند که به درماندگی و سیاه‌بختی انسان می‌پردازند. «هدایت اصولاً یک نوع بدبینی فلسفی نسبت به دنیا و مافی‌ها داشت. زندگی او، نویسندگی و گفتار او، همه در چهارچوب همین بدبینی کلی و فلسفی بود» (خامه‌ای، ۱۳۶۸: ۱۲۴) و «چوبک در بیشتر داستان‌های خود، همچون ناظر بی‌طرفی نمایان می‌شود و ما را به دالان تیره‌ای می‌برد که در آن سوی آن نه پرتوی از زیبایی به چشم می‌خورد و نه راه رستگاری به چشم می‌آید» (دستغیب، ۱۳۵۳: ۲۳). پارساپور در کتاب درباره نقد بوم‌گرا می‌نویسد: «ناقد در این نقد می‌بایست نخست فکر خود را از همه شیوه‌ها و نگاه‌های موجود حتی از نگاه صاحب اثر دور کند و سپس از منظری بوم‌گرا به نقد و تفسیر اثر ادبی بپردازد» (پارساپور، ۱۳۹۲ الف: ۶)، اما آیا به‌راستی چنین امری امکان‌پذیر است؟ و آیا چنین امری جایز است؟ اعمال یک نظریه بر یک متن بدون توجه به ماهیت اثر و دیدگاه‌های نویسنده، غالباً منجر به ارائه خوانشی متعارض با

اندیشه نویسنده و احیاناً با منطق حاکم بر آثار او می‌شود. از دید هدایت و چوبک، انسان موجودی درمانده و به‌پوچی‌رسیده است که هیچ‌کاری از او ساخته نیست؛ پس این موجود بی‌اراده چگونه می‌تواند به طبیعت و سایر موجودات یاری رساند. آیا واقعاً هدایت و چوبک در این دو داستان، دغدغه زیست‌محیطی داشته‌اند؟ با توجه به وجه غالب آثار این دو نویسنده، چنین گزینشی چندان صحیح به نظر نمی‌رسد. با خوانش بوم‌گرایانه می‌توان نکات یا مسائلی را از داستان‌ها به دست آورد و عرضه کرد، اما همان‌طور که اشاره شد، این نویسندگان در مجموعه آثار خود اهداف دیگری را دنبال می‌کرده‌اند.

در مقاله «انترپوی در طبیعت و جامعه در داستان "گیله‌مرد"» نیز بدون توجه به فضای غالب آثار بزرگ علوی، خوانشی بوم‌گرایانه از این داستان عرضه شده است؛ در اینجا نیز می‌توان پرسید آیا هدف روشنفکر چپ‌گرایی چون بزرگ علوی از نگارش این داستان، بررسی دغدغه‌های زیست‌محیطی بوده است؟ افزون بر این، دانسته نیست که چرا نویسنده، باد و باران در جنگل‌های شمال را که امری کاملاً عادی و طبیعی است، به عنوان انترپوی در طبیعت در نظر گرفته و کوشیده است آن را با مسائل سیاسی و اجتماعی پیوند بزند و حتی به دنبال پیوند این عوامل طبیعی با اقدامات رضاشاه در عرصه سیاست و جامعه است. نویسنده در بخشی از مقاله این گونه آورده است: «در داستان گيله‌مرد می‌توان انترپوی را هم در طبیعت و هم در حیات سیاسی و اجتماعی و فرهنگی، ملاحظه کرد» (همان: ۵۹). در جایی دیگر نیز می‌گوید: «نکته‌ای که می‌توان در این داستان به آن اشاره کرد، پیوندی است که نویسنده میان بی‌نظمی موجود در فرهنگ و سیاست با بی‌نظمی طبیعت ایجاد کرده است» (همان، ۶۱) و در نهایت این‌طور نتیجه می‌گیرد که: «در این داستان، انترپوی طبیعت در کنار بی‌نظمی‌های دیگر

قابل طرح است و به ما می‌گوید هرگونه تغییر [دست‌کاری!] انسان در محیط فیزیکی و فرهنگی - حتی با عنوان توسعه- منجر به تغییر و بی‌نظمی در طبیعت می‌شود» (همان: ۶۳). این گفته نویسنده به‌طور کلی درست به‌نظر می‌رسد، ولی باید در نظر داشت که هرچند در سال‌های اخیر دخالت بیش‌ازحد انسان در طبیعت و بهره‌برداری لجام‌گسیخته او از منابع طبیعی، تغییرات زیادی در وضعیت کره زمین و گرم‌تر شدن آن را در پی داشته است، در زمان نگارش داستان گیله‌مرد این مشکل لااقل با این وسعت وجود نداشته و انتروپی در طبیعت که ناشی از اعمال انسانی باشد به معنای امروزی آن مطرح نبوده است؛ چون این دوره، آغاز اعمال تحولات صنعتی در کشور ایران است. همان‌طور که نویسنده مقاله اشاره کرده است، طبیعت، جنگل و آب و هوای گیلان قطعاً باعث افزایش کشمکش در داستان می‌شود و نقش طبیعت در این زمینه بسیار برجسته است؛ اما این نوع آب و هوا در گیلان انتروپی به حساب نمی‌آید.

۲-۴. بی‌توجهی به ماهیت اصلی نظریه و ابعاد مختلف آن

نقد بوم‌گرا دارای ابعاد گسترده‌ای است و بی‌توجهی به این ابعاد، به نادیده ماندن جنبه‌هایی از نقد بوم‌گرا منجر خواهد شد؛ مثلاً یکی از جنبه‌های بسیار مهم در نقد زیست‌محیطی، «اکوفمینیسم» است. از مجموع هفت مقاله بررسی شده، تنها دو مقاله به تحلیل داستان‌هایی می‌پردازند که مستعد خوانش اکوفمینیستی و احیاناً، نویسندگانشان جزو زنان هستند. در مقاله «خوانشی بوم‌گرایانه از داستان کوتاه درخت گلابی نوشته گلی ترقی» (نیازی، ۱۳۹۴)، مفهوم «اکوفمینیسم» از دید نویسنده پنهان مانده است؛ در حالی که به دلیل موضوعیت داشتن این بحث در داستان مورد بررسی، شایسته بود از این جنبه نیز به داستان پرداخته می‌شد. شخصیت اصلی داستان به سبب تأثیرپذیری از

دغدغه‌های زندگی یک انسان شهری و فرهنگ حاکم بر آن جامعه از طبیعت و زنی که معشوق او بوده و این زن ارتباط بسیار عمیق و نزدیکی با طبیعت دارد. دور مانده است و منطق را جایگزین احساس کرده، به طبیعت اهمیتی نمی‌دهد و گاه آن را تحقیر می‌کند؛ مثلاً از زبان او در داستان می‌شنویم: «سرنوشت مغموم گیاهان ابله و خوشی یا ناخوشی سبزه و چمن و علوفه به من ربطی ندارد. حواس من جایی دیگر است، جایی ماوراء اتفاق کوچک زمینی و حادثه‌های فقیر روزانه» (ترقی، ۱۳۸۴: ۱۲۵). این تحقیر طبیعت و بی‌توجهی به آن، حاصل نگاه از بالا و نظام مردسالارانه و برتر شمردن فرهنگ نسبت به طبیعت است؛ یا مثلاً شخصیت اصلی داستان که مرد هم هست، در جایی می‌گوید: «می‌خواستم اول دنیا را عوض کنم، کتاب‌هایم را بنویسم ... و بعد با دست‌های پر، به دنبال میم بروم» (همان: ۱۵۰). پیام ضمنی این گفته این است که من و خواسته‌های من به‌عنوان یک مرد بر همه چیز و همه کس ارجحیت دارد و شخصیت زن داستان باید صبر کند و انتظار بکشد تا هر زمان شخصیت مرد صلاح می‌داند نزد او برود! گویی او هیچ حقی ندارد و این به‌جز خودخواهی مردانه در یک نظام مردسالارانه چه می‌تواند باشد؛ اما درنهایت مرد با گذشت سال‌ها، زمانی که به زندگی خود نگاه می‌کند، متوجه می‌شود چیزی به‌دست نیاورده و قدرت زایایی طبع خود را نیز از دست داده است و تنها در پیوند دوباره با طبیعت و عشق می‌تواند به آرامش از دست‌رفته خود دست یابد. از سوی دیگر، شخصیت ارباب در داستان دقیقاً نماینده نظام مردسالار است که حکم قطع درختی سرسبز را به جرم بار ندادن صادر می‌کند؛ همان‌طور که در نظام مردسالار، زنان تنها به سبب فرزندآوری اهمیت دارند و اگر فاقد این قدرت باشند، مرد، بدون توجه به احساسات آن‌ها، همسر دیگری برای خود اختیار می‌کند. درمجموع باید گفت نویسنده با بی‌توجهی به مفهوم مهمی چون «اکوفمینیسم» که در

این مقاله ضرورت بررسی دارد، بخشی از رویکرد را دریافت و بخشی از آن را رها کرده است؛ اما در مقاله «نقد اکوفمینیستی داستان آبی‌ها»، نویسنده بر تعامل فرهنگی/ نمادین میان زن و طبیعت تمرکز می‌کند (پارساپور، ۱۳۹۷). او بر آن است که جنس مؤنث به سبب دارا بودن ویژگی زاینده‌گی، معمولاً با طبیعت رابطه نزدیکی برقرار می‌کند. همچنین در مقاله برای نشان دادن رابطه نزدیک زنان بومی با طبیعت، به بخش‌هایی از داستان اشاره شده است که زنان ارتباط بسیار نزدیک و مبتنی بر احساسات و گاه خرافات با طبیعت دارند؛ آن‌ها پدیده‌های طبیعت را موجوداتی زنده می‌دانند و با آن‌ها ارتباط برقرار می‌کنند. «صدای امواج، وضعیت ماه، همه و همه با او حرف می‌زنند و او می‌تواند با طبیعت اطراف خود ارتباط برقرار کند» (نک. پارساپور، ۱۳۹۷: ۴۵). نویسنده مقاله برای پرداختن به جنبه نمادین رابطه زن و طبیعت، به دوچهره‌بودن طبیعت به شکلی نمادین اشاره می‌کند و می‌نویسد: دریا (آب) دو چهره دارد: هم مظهر حیات است و هم مظهر نابودکنندگی و مرگ. پریان نیز که در داستان ارتباط بسیار نزدیکی با زنان دارند، چه از لحاظ ظاهری و چه از حیث رفتاری، دو چهره دارند که نویسنده داستان، آن‌ها را در قالب دو گونه آبی و سرخ نشان داده‌است؛ از سوی دیگر خشم طبیعت در داستان، به شکلی نمادین نتیجه عملکرد انسان‌ها قلمداد می‌شود. افزون بر این، شخصیت مادر بزرگ در پایان داستان به پری دریایی تبدیل می‌شود و این واقعه نیز نشان‌دهنده نزدیکی زنان داستان به طبیعت تواند بود.

«مادر بزرگ حاضر می‌شود دل خود را به پری دریایی بدهد. عجیب‌تر اینکه در پایان داستان خود به پری دریایی تبدیل می‌شود که نیمی از بدن او انسان و نیمی دیگر متعلق به دریاست و این نشان از نزدیکی زنان داستان به طبیعت است» (همان).

در نهایت به نظر می‌رسد نویسنده مقاله، با انتخاب گرایش مشخصی از اکوفمینیسم به‌خوبی از عهده خوانش داستان با این رویکرد برمی‌آید و لایه جدیدی از این داستان را به مخاطب عرضه می‌کند.

مسئله مهم دیگر در نقد بوم‌گرا، ارزش ذاتی طبیعت است و پرسش اصلی این است که اصولاً چرا طبیعت اهمیت دارد و باید از آن حفاظت کرد؟ آیا نیاز انسان به طبیعت و درواقع، مصلحت انسانی دلیل این اهمیت است یا اینکه محیط زیست، ارزشی ذاتی دارد و حتی اگر نتواند نقشی در برطرف کردن نیازهای انسان داشته باشد، باز هم ارزشمند است؟ در رویکرد انسان‌محور، بشر در جایگاهی برتر قرار می‌گیرد و محیط زیست از آن‌رو اهمیت دارد که نفعی به انسان می‌رساند و به‌خودی‌خود ارزش ذاتی ندارد. در مقابل: «از دید بوم‌گرایان، طبیعت اهمیت درونی و ذاتی دارد و انسان بخشی از تمامیت طبیعت به حساب می‌آید که سرشت او بیشتر در بستر طبیعت درک‌پذیر خواهد بود؛ بنابراین آنان به این اعتقاد رسیده‌اند که انسان‌ها باید زندگی با طبیعت و نه علیه آن را بیاموزند» (وینسنت، ۱۳۷۸: ۳۰۹).

منتقدی دیگر در این‌باره می‌نویسد:

در ادبیات اخلاق زیست‌محیطی، تمایز بین ارزش ابزاری و ارزش ذاتی از اهمیت قابل‌ملاحظه‌ای برخوردار بوده است: اولی اشاره به ارزش موجودات دارد به‌عنوان ابزاری برای پیشبرد برخی اهداف دیگر، در حالی‌که دومی اشاره به ارزش موجودات دارد که خودشان فی‌نفسه هدف هستند، صرف‌نظر از اینکه برای دیگر اهداف نیز مفید باشند یا نه (برنا و دیگران: ۲۰۰۸).

جای شگفتی است که در مقاله «ملاحظات اخلاق زیست‌محیطی هدایت و چوبک (نقد دو داستان)» (پارساپور، ۱۳۹۵)، منتقد به این مقوله مهم نمی‌پردازد. در برابر

کم‌توجهی این منتقد، باید به توجه ویژه نویسنده مقاله «خوانشی بوم‌گرایانه از داستان کوتاه درخت گلابی ...» (نیازی، ۱۳۹۴) انگشت نهاد که این تقابل، یعنی نگاه ابزاری به طبیعت و ارزش ذاتی آن را توأمان در تحلیل‌های خود از داستان در نظر داشته است.

گاهی بی‌توجهی به ماهیت نقد بوم‌گرا، به پژوهش‌های ناکارآمد و غیرمفید انجامیده است. در مقاله «تحلیل ویژگی‌ها و عناصر اقلیمی در داستان‌های بیژن نجدی» (محمد محمودی، ۱۴۰۰)، مطالبی که در مقام تحلیل عرضه شده، نقد بوم‌گرایانه داستان‌های نجدی محسوب می‌شود و با توجه به اشارات نویسنده در پیشینه نقد بوم‌گرا، کار جدیدی نیست و بنا به اذعان او، پایان‌نامه‌ای هم در این باره، نوشته شده است. مقاله «نقد زیست‌محیطی داستان‌های بیژن نجدی» نیز مستقیماً مربوط به همین موضوع و همین عرصه است که نویسنده مقاله بدان توجهی نکرده است. همچنین، نویسنده مقاله، ضرورت انجام پژوهشی جدید در این زمینه را توضیح نمی‌دهد و خواننده مقاله، متوجه نخواهد شد که آیا به نکات تازه‌ای در این مقاله دست خواهد یافت یا نه. احتمالاً دلیل اینکه در عنوان مقاله یادی از نقد بوم‌گرا نمی‌شود، ایجاد تمایز با عنوان پایان‌نامه یاد شده است.

۲-۵. فقدان نگرش عمیق نسبت به محیط زیست (تقابل فرهنگ و طبیعت)

اهمیت مسائل محیط زیست برای هر انسانی به اندازه اهمیت سلامت اوست. انسان با بی‌توجهی نسبت به طبیعت و مراقبت نکردن از آن، بقای خود را به خطر می‌اندازد. حرمت نهادن به طبیعت و حفاظت از آن با مسائل زیادی ارتباط دارد که شاید مهم‌ترین آن‌ها، مسئله فرهنگ است. برای فرهنگ تعاریف مختلفی ارائه کرده‌اند؛ اما مقصود ما از فرهنگ در اینجا، معنایی است که در تقابل با طبیعت قرار دارد:

اگر طبیعت را به معنای جهان و پدیده‌های آن بدانیم، فرهنگ به معنای هر چیزی خواهد بود که توسط انسان ساخته و به جهان افزوده شده است؛ مانند صنایع تزئینی، آلاینده‌های محیطی، هنر متعالی، ادبیات، پنداشته‌ها و آراء سیاسی و اجتماعی، آداب و رسوم اجتماعی و نظایر آنها (سبزیان مرادآبادی و کزازی، ۱۳۸۸: ۱۴۰).

فکوهی درباره رابطه فرهنگ و طبیعت این گونه می‌نویسد:

در طول چند دهه اخیر رابطه میان فرهنگ و محیط زیست پیوسته مورد تأکید بوده است. این رابطه، چندین محور اصلی دارد: ۱. محیط زیست سالم، شرط ایجاد و تداوم یافتن هر نوع فرهنگ سالم است و ناسالم بودن محیط زیست، بلافاصله خود را در عوارض بیمارگونه فرهنگی باز می‌نمایاند؛ ۲. فرهنگ‌های متفاوت، چه از لحاظ کمیت و چه از لحاظ کیفیت به آلودگی‌های متفاوت منجر می‌شوند؛ ۳. ملاحظات زیست‌محیطی و حمایت از محیط زیست بیش از پیش به نوعی رویکرد و جهان‌بینی عام بدل شده‌اند که بازتاب‌های مستقیمی در زندگی فرهنگی انسان‌ها دارند (فکوهی، ۱۳۸۳: ۲۵۲).

نقد بوم‌گرا، ریشه بسیاری از مشکلات محیط زیست را در فرهنگ جوامع، جست‌وجو می‌کند. رفتارهای ناهنجار انسان‌ها با طبیعت، بیانگر این نکته است که آن‌ها، فرهنگ استفاده از منابع طبیعی و امکانات زیست‌محیطی و همچنین شیوه زیستن مسالمت‌آمیز با طبیعت را نیاموخته یا درونی نکرده‌اند؛ از سویی دیگر، فرهنگی که آموخته یا دریافت کرده‌اند با زیستن در آغوش طبیعت، هم‌خوانی ندارد. تأسف بار است که هنوز بعضی از انسان‌ها نمی‌دانند چرا باید از طبیعت محافظت کنند؛ در نتیجه در این زمینه دغدغه‌ای نیز ندارند. تقویت دغدغه زیست‌محیطی امری بسیار مهم است و افزایش تعداد افراد دغدغه‌مند در این حوزه به ایجاد زیرساخت‌های اجتماعی کمک

خواهد کرد. در کشورهای توسعه‌یافته، آگاهی مردم نسبت به آثار سوء توسعه صنعتی بر محیط زیست و اقدام علیه آن، همچنین فعالیت احزاب محافظ طبیعت، دولت مردان را ملزم به حفاظت از محیط زیست کرده است؛ اما در کشورهای در حال توسعه مانند ایران، چنین اقداماتی به‌ندرت مشاهده می‌شود که می‌تواند دلایل مختلفی داشته باشد. بدیهی است که برای جلوگیری از بروز بحران‌های زیست‌محیطی، همکاری مردم و حکومت‌ها لازم است و در این زمینه نمی‌توان از هیچ‌یک سلب مسئولیت کرد: فی‌المثل، ضرورت دارد دگرگونی‌های ژرفی در رفتارهای اجتماعی و سیاسی ایرانیان پدید آید. یکی از شیوه‌های درونی کردن حرمت نسبت به محیط زیست در جامعه، آموزش کودکان است؛ تجاربی که کودک به‌طور مستقیم در دامن طبیعت کسب می‌کند یا آموزش‌هایی که از مربیان مدرسه به‌دست می‌آورد، حس احترام به طبیعت و تعهد نسبت به حفاظت از آن را در دوران بزرگسالی در پی خواهد داشت؛ علاوه بر این، کودک عشق به طبیعت و نحوه حفاظت از آن را از یک زن (مادر خود) می‌آموزد؛ بنابراین زنان باید نسبت به مسئولیتی که دارند، آگاه شوند. در برخی از کشورها آموزش‌هایی در این زمینه به زنان داده می‌شود. گفتنی است که براساس رویکردهای فمینیستی، زنان نقش مهم‌تری در حفظ محیط زیست بر عهده خواهند داشت. دابسون معتقد است:

از آنجا که زنان کم‌تر از مردان به شیوه‌های مستقیماً مغایر با طبیعت زندگی می‌کنند و در زندگی [شخصی]، عملکردهای متفاوت و کم‌تر مغایر با طبیعت و خصلت‌های دلسوزانه‌تری را در پیش می‌گیرند، یک فمینیست متمایل به بوم‌شناسی به حق می‌تواند برای برخی از تجارب و عملکردهای زنان در برابر تجارب و عملکردهای مردان امتیاز قائل شود و بدون پایبندی به هرگونه

طبیعت‌گرایی، این‌گونه تجارب زنانه را سرچشمه دگرگونی بدانند (دابسون، ۱۳۸۸: ۲۵۸).

بدیهی به‌نظر می‌رسد که نویسندگان و منتقدان نیز باید در این‌باره ایفای نقش کنند. امروزه بیش از هر زمانی به نویسندگان تأثیرگذار بر بهبود محیط زیست نیازمندیم. از سوی دیگر منتقدان بوم‌گرا نیز به کشف نقش طبیعت و محیط زیست در آثار ادبی می‌پردازند که این آثار نشان‌دهنده شیوه زندگی مردم و نحوه برخورد آن‌ها با مسائل آن است؛ به همین دلیل است که منتقدان زیست‌محیطی برای درک بهتر رابطه انسان با زمین به طیف وسیعی از متون ادبی از نمایش‌نامه‌های شکسپیر گرفته تا اشعار شبانی رمانتیک و داستان‌های علمی و تخیلی پیرامون محیط زیست مراجعه می‌کنند.^{۱۲} پرداختن به مسائل زیست‌محیطی در ادبیات، علاوه بر اینکه خود، زاده فرهنگ جوامع است، نقش مهمی در خلق فرهنگ نیز دارد. شایان گفتن است که توجه به محیط زیست به مفهوم امروزی آن، محصول آثار نویسندگان و هنرمندان پیشروی غربی است؛ تا جایی که باعث بروز نوعی از تحول در نگاه مردم نسبت به طبیعت شده است. علاوه بر این، برخی از این نویسندگان به جنبش حفاظت از محیط زیست ابعاد جهانی بخشیده و طیف وسیعی از مردم را به طبیعت علاقه‌مند کرده‌اند؛ به‌عنوان مثال کتاب *بهار خاموش* از راشل کارسون^{۱۳} به شکل‌گیری جنبش زیست‌محیطی در سراسر جهان و به‌ویژه جهان غرب کمک کرد. شوربختانه در جامعه ایرانی و مخصوصاً در بین نویسندگان و منتقدان، محیط زیست هنوز به مسئله‌ای حیاتی تبدیل نشده است. اینان، طبیعت و عناصر طبیعی را غالباً تا حد عنصری داستانی یا معنایی در داستان خود تقلیل می‌دهند و اغلب در تکوین فضای گفتمانی متناسب با طبیعت و محیط زیست عاجزند. کم‌شمار بودن شاعران یا نویسندگانی که دغدغه‌های زیست‌محیطی دارند می‌تواند

ریشه در نهادینه نشدن تفکر حفاظت از محیط زیست داشته باشد. تکامل شخصیتی انسان و بهبود محیط زیست او زمانی حاصل می‌شود که محیط طبیعی و محیط فرهنگی با هم ارتباطی تنگاتنگ داشته باشند و لازمه تحقق چنین امری، غلبه اخلاق زیست‌محیطی در ذهن و ضمیر آحاد هر جامعه است.

در مقاله «خوانشی بوم‌گرایانه از داستان کوتاه درخت گلابی نوشته گلی ترقی»، شهر و روستا، منطق و احساس، مرد و زن، فرهنگ و طبیعت، انسان و طبیعت و ...، جفت‌های تقابل‌سازی هستند که نویسنده به‌درستی آن‌ها را برجسته کرده‌است. این زوج‌های ناسازگار کاملاً با نقد بوم‌گرا پیوند می‌یابند. این مقاله از اندک مواردی است که به تقابل فرهنگ و طبیعت می‌پردازد و نویسنده، ضمن آن تلاش کرده نحوه ارتباط انسان با طبیعت و میزان تأثیرگذاری بر آن را تحلیل کند. باید اذعان کرد که گرایش به صنعت و سرمایه‌داری به‌عنوان بخش‌هایی از فرهنگ، می‌تواند علت تقابل همیشگی فرهنگ و طبیعت را آشکارتر نشان دهد؛ هیچ‌یک از این دو مقوله (صنعت و سرمایه‌داری) درواقع هیچ‌گاه ارزشی برای محیط زیست قائل نبوده‌اند؛ «اغلب منتقدان بوم‌گرا با این امر موافق‌اند و اضافه می‌کنند که هیچ کار فرهنگی نیست که در عین حال، استثمارگر طبیعت نباشد» (ریگی، ۲۰۰۲: ۱۲۵).

۲-۶. بی‌توجهی به ابعاد کاربردی نظریه

این یک حقیقت است که جنبه عملی و کاربردی نظریه‌ها ما را به استفاده از آن‌ها ترغیب می‌کند؛ این موضوع درباره نقد بوم‌گرا بیشتر صدق می‌کند و این پرسش را به میان می‌آورد که آیا هدف از پیدایش و کاربست این شیوه نقد، صرفاً نوشتن مقاله‌ها و کتاب‌هایی در این حوزه بوده است، آن هم بدون توجه به جنبه عملی و کاربردی آن؟

حال آنکه هدف منتقد بوم‌گرا باید ایجاد ترغیب و تحریک برای تحقق حفاظت از محیط زیست باشد. یکی از مسائلی که در کاربردی شدن نقد بوم‌گرا اهمیت زیادی دارد، موضوع بینارشته‌ای بودن آن است. بینارشته‌ای بودن این شیوه نقد به دلیل وابستگی آن به مقولاتی چندوجهی است؛ جغرافیا، زیست‌شناسی، روان‌شناسی، اخلاق، اقتصاد، سیاست، انسان‌شناسی، حقوق، فلسفه و ... علمی هستند که ارتباط زیادی با این رویکرد دارند و تا زمانی که همکاری میان این علوم محقق نشود، بوم‌گرایی صرفاً در حد یک نظریه باقی خواهد ماند و مشکلات زیست‌محیطی روز به روز گسترده‌تر خواهد شد. منتقد بوم‌گرا، علاوه بر تخصص در ادبیات، باید با مبانی علوم انسانی نیز آشنایی داشته باشد. حفظ محیط زیست در شرایط فعلی با اقتصاد ارتباط زیادی دارد؛ تا زمانی که در اقتصاد، بحث سودگرایی مطلق مد نظر است، وضعیت به همین صورت باقی می‌ماند؛ از سوی دیگر رقابت کشورهای توسعه‌یافته در مقابل کشورهای درحال توسعه بر سر صنعتی شدن، مسئله‌ای سیاسی است. جهان توسعه‌یافته در آغاز صنعتی‌شدن تا چند دهه پیش، به مسائل زیست‌محیطی توجه نداشت و زمینه‌ساز تخریب محیط زیست و آلودگی آن شد؛ از این‌رو افکار عمومی غرب احساس خطر کرد و احزاب اکولوژیست قدرت یافتند و سیاست‌مداران غرب را ملزم به رعایت مسائل زیست‌محیطی کردند. مادام که دولت‌ها، سیاست‌های درستی برای استفاده از منابع طبیعی در نظر نگیرند، حفظ محیط زیست ممکن نخواهد بود؛ به بیان دیگر محافظت از طبیعت تا زمانی که جنبه سیاسی نیافته باشد، محقق نخواهد شد. ساختارهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی، در تغییر یا تثبیت دیدگاه‌ها نسبت به طبیعت، تأثیر زیادی دارند؛ افزون بر این، نقد بوم‌گرا ارتباط مستقیمی با «بوم‌شناسی»

(اکولوژی) دارد. متأسفانه اغلب پژوهش‌هایی که در زمینه نقد زیست‌محیطی به نگارش درآمده‌اند از اهمیت بینارشته‌ای بودن این نقد، غفلت کرده‌اند.

مقاله «نقد زیست‌بوم‌گرایانه داستانی کوتاه از غلامحسین ساعدی» (آلبوغیش و گل بابایی، ۱۳۹۷) از معدود مواردی است که بینارشته‌ای بودن نقد بوم‌گرا را مد نظر دارد؛ این مقاله بر آن است تا با پرداختن به برخی جنبه‌های بوم‌شناسی و روابط انسان و محیط، در ارتباط با علومی چون روان‌شناسی و جغرافیا، نقش طبیعت را به‌عنوان عنصری مهم و تعیین‌کننده نشان دهد.

۳. نتیجه

با افزایش بحران‌های زیست‌محیطی و در پی آن، گسترش نگرانی‌ها در این مورد، گرایش‌های فکری و جنبش‌های اجتماعی حفاظت از محیط زیست با عنوان کلی «بوم‌گرایی» و «جنبش سبز» ایجاد شد و به‌تدریج، تحت عنوان «نقد بوم‌گرا» به عرصه هنر و ادبیات نیز راه یافت. نقد بوم‌گرا که پاسخی به ضرورت حضور و تداوم جنبش‌های زیست‌محیطی در عرصه ادبیات، به‌ویژه داستان و رمان بود، در دو دهه اخیر توجه منتقدان و نویسندگان ایرانی را به خود جلب کرد. با این همه، در مسیر حرکت خود، با افت و خیز مواجه شد و به قدر کفایت نتوانست از پس خوانش متون و عرضه فهم تازه‌ای از آثار برآید. چنین رخدادی، ما را بر آن داشت تا به شیوه نقد نقد به آسیب‌شناسی این نقدها بپردازیم تا اولاً میزان سازگاری این نقدها با هدف و ماهیت نقد بوم‌گرا و درنهایت اساسی‌ترین اشکالات آن‌ها را دریابیم و تا سرحد امکان، موانع مؤثر در این توفیق ناکافی و احیاناً ناکامی‌های منتقدان را مطالعه کنیم. چنین پژوهش‌هایی می‌تواند زمینه‌ساز برطرف شدن مشکلات این نوع نقد در ایران شود.

بررسی هفت مقاله منتشرشده در زمینه نقد داستان کوتاه فارسی با رویکرد بوم‌گرایانه، نگارش‌یافته در فاصله سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۰ شمسی، نشان می‌دهد که دسترسی نداشتن به منابع نظری اصلی، برداشت نادقیق و احیاناً نادرست از این رویکرد، اکتفا به مطالعات موردی و محدود، فقدان ترجمه‌های دقیق از منابع، بی‌توجهی به هدف و ماهیت اصلی این رویکرد، وانهادن ابعاد کاربردی نظریه و عواملی دیگر از این دست، مانع از شناخت صحیح نظریه و مآلاً، زمینه‌ساز دریافت‌های ناقص و ناکافی از آن شده است.

مراجعه نکردن به منابع اصلی، شناخت ناکافی از آن‌ها یا در دسترس نبودن منابع مترجم مشکلاتی اساسی‌اند که قطعاً زمینه‌ساز مشکلات دیگر در استفاده از این رویکرد می‌شوند و تأثیر این مسئله تقریباً در همه پژوهش‌های این حوزه مشاهده می‌شود. ترجمه متون مرجع در زمینه نقد بوم‌گرا، امری مهم است که به شناخت دقیق‌تر نقد بوم‌گرا و ابعاد مختلف آن مدد می‌رساند؛ بنابراین، بخشی از درک نادرستی که از انواع نقد به‌طور کلی در ایران وجود دارد، به در دسترس نبودن منابع اصیل و کیفیت ترجمه‌ها مربوط است. انتخاب نامناسب اثر برای تحلیل با رویکرد زیست‌محیطی بدون توجه به رویکرد کلی نویسنده در سایر آثار او در برخی از مقالات، به عرضه خوانش‌های نامتناسب با متن منجر می‌شود. غفلت از مهم‌ترین هدف بوم‌گرایی، یعنی تحقق تفکر یگانگی انسان و طبیعت از نقص‌هایی است که در پژوهش‌ها دیده می‌شود. یکی از مسائلی که در کاربردی شدن نقد بوم‌گرا اهمیت زیادی دارد، موضوع بینارشته‌ای بودن آن است و تا زمانی که همکاری میان علوم وابسته به این شیوه نقد محقق نشود، بوم‌گرایی صرفاً در حد یک نظریه باقی خواهد ماند و مشکلات زیست‌محیطی روز به روز گسترده‌تر خواهد شد. متأسفانه اغلب پژوهش‌هایی که در

زمینه نقد زیست‌محیطی به نگارش درآمده‌اند از اهمیت بینارشته‌ای بودن این نقد، غفلت کرده‌اند. از دلایل دیگری که سبب می‌شود روز به روز بر وسعت مشکلات زیست‌محیطی در ایران افزوده شود، فقدان نگرش عمیق نسبت به محیط زیست در جامعه ایرانی، به‌ویژه در میان نویسندگان و منتقدان آثار است که ریشه در فرهنگ ایرانی دارد.

پی‌نوشت‌ها

1. Jacques Ellul
2. Lawrence Buell
3. Andrew Vincent

۴. دیدگاهی که بشر و منافع او را بر غیرانسان مقدم می‌داند.
۵. نگرشی که بر طبق آن منافع زیست‌بوم بر منافع گونه‌های خاص اولویت دارد.
۶. بوم‌شناسی به مطالعه روابط بین موجودات زنده و محیط زیست می‌پردازد.
۷. جنبشی در آمریکا که از سال ۱۹۸۰ شروع شد و علیه مسموم‌سازی محیط زیست محلی، زباله‌ها، پسماندها و شرکت‌های آلوده‌کننده به مبارزه پرداخت. (بوئل، ۲۰۰۵: ۱۳۴-۱۴۱).

8. Cheryll Glotfelty
9. Harold Fromm
10. Patrick Murphy
11. Timothy Morton

۱۲. پژوهش‌های زیادی مانند «نقد بوم‌گرایانه رمان اهل غرق»، «بررسی بوم‌گرایانه داستان‌های علی‌اشرف درویشیان»، «نقد بوم‌گرایانه قصه‌های عامیانه» و امثال این‌ها نیز نمونه تحقیقاتی است که به رابطه انسان و طبیعت در متون ادبی در زبان فارسی می‌پردازد.

13. Rachel Carson

منابع

آذرنگ، عبدالحسین (۱۳۶۴). *تکنولوژی و بحران محیط زیست*. تهران: امیرکبیر.

پارساپور، زهرا (۱۳۹۱). نقد بوم‌گرا، رویکردی نو در نقد ادبی. *فصلنامه علمی- پژوهشی نقد ادبی*، ۵ (۱۹)، ۷-۲۶.

پارساپور، زهرا (۱۳۹۲). *درباره نقد بوم‌گرا*. ترجمه عبدالله نوروزی و حسین فتحعلی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

پارساپور، زهرا (۱۳۹۵). *ادبیات سبز (مجموع مقالات در نقد بوم‌گرایانه ادبیات فارسی)*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

ترقی، گلی (۱۳۸۴). *جایی دیگر*. چاپ چهارم. تهران: نیلوفر.

چوبک، صادق (۱۳۲۸). *انتری که لوطی‌اش مرده بود*. تهران: جاویدان.

حیدری، محبوبه و شیوا حیدری (۱۳۹۹). نقد بوم‌گرایانه قصه‌های عامیانه. *مطالعات زبان فارسی*، ۳ (۶)، ۱۳۵-۱۶۰.

خامه‌ای، انور (۱۳۶۸). *چهار چهره*. تهران: کتاب‌سرا.

دابسون، اندرو (۱۳۸۸). *اندیشه اجتماعی و سیاسی سبز*. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: جامعه‌شناسان.

دستغیب، عبدالعلی (۱۳۵۳). *نقد آثار صادق چوبک*. کانون تحقیقات اقتصادی و اجتماعی پازند.

رضوانی، سعید (۱۳۹۰). *دو سوء تفاهم در بحث نظریه‌های ادبی*. *نامه فرهنگستان*، ۱۲ (۳)، ۴۳-۵۳.

روانی‌پور، منیرو (۱۳۸۰). *کنیز*. تهران: نیلوفر.

ساعدی، غلامحسین (۱۳۵۲). *دندیل*. چاپ دوم. تهران: امیرکبیر.

سبزیان مرادآبادی، سعید و میرجلال‌الدین کزازی (۱۳۸۸). *فرهنگ نظریه و نقد ادبی واژگان ادبیات و حوزه‌های وابسته*. تهران: انتشارات مروارید.

عنایت، حلیمه و وحید فتح‌زاده (۱۳۹۱). رویکرد نظری به مفهوم اکوفمینیسم. *مطالعات جامعه‌شناسی*، ۲ (۵)، ۴۵-۶۳.

- فکوهی، ناصر (۱۳۸۳). *انسان‌شناسی شهری*. تهران: نشرنی.
- قربانی، رضا (۱۳۸۸). *اکولوژی عمومی*. مشهد: انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد.
- نجدی، بیژن (۱۳۷۳). *یوزپلنگانی که با من دویده‌اند*. تهران: مرکز.
- نجدی، بیژن (۱۳۹۷). *دوباره از همان خیابان‌ها*. تهران: مرکز.
- وینسنت، اندرو (۱۳۷۸). *ایدئولوژی‌های مدرن سیاسی*. ترجمه مرتضی ثاقب‌فر. تهران: ققنوس.
- هدایت، صادق (۱۳۴۲). *سگ ولگرد*. تهران: امیرکبیر.
- Azarang, A. (1985). *Tecnology o Bohrān-e Mohit-e Zist*. Tehran: Amirkabir Publication. [in Persian]
- Barry, P. (2009). *Beginning theory: An introduction to Literary and Cultural Theory*. Manchester University Press.
- Brenna, A. et al. (2010). Environmental Ethics. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <[http:// Plato. Stanford. edu / archives / sum 2024 / entries /ethics-environmental](http://Plato.Stanford.edu/archives/sum2024/entries/ethics-environmental)>.
- Buell, L. (1995). *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing and the Formation of American Culture*. Cambridge, London, England: Cambridge University Press.
- Buell, L. (2005). *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*. Blackwell Publishing
- Chubak, S. (1949). *Antari Ke Lutiash Morde Bud*. Tehran: Nilufar Publication. [in Persian]
- Collins, S. (1974). *A Different Heaven and Earth*. Valley Forge: Judson Press.
- Dobson, A. (2009). *Andish-e Ejtemā' i o Siyāsi-e Sabz*. Trans. Mohsen Solasi. Tehran: Jame' eshenasan Publication. [in Persian]
- Dastqeyb, A. (1974). *Naqd-e Āsār-e Sādeq-e Chubak*. Kanun-e Tahqiqat-e Eqtesadi o Ejtema' i Pazand Publication. [in Persian]
- Enayat, H. & V. Fathzade. (2012). Ruykard-e Nazari Be Mafhum-e Ecofeminism. *Motāle'āt-e Jāme'eshenasi*, 2(5), 45- 63. [in Persian]
- Fakuhi, N. (2004). *Ensānshenāsi-ye Shahri*. Tehran: Ney Publication. [in Persian]

- Hedayat, S. (1963). *Sag-e velgard*. Tehran: Amirkabir Publication. [in Persian]
- Heise, U. K. (2006). The Hitchhiker' s Guide to Ecocriticism. *PMLA* 121, 2, 503- 516.
- Heydari, M. & Sh. Heydari. (2020). Naghd-e Bumgerāyāne-ye Qessehāye ' āmiyane. *Motāle'āt-e Zabān-e Fārsi*, 3(6), 135- 160. [in Persian]
- Heywood, A. (2017). *Political Ideologies An Introduction*. Sixth edition. London: Macmillan Publishers.
- Kerridge, R. (2006). *Environmentalism and Ecocriticism. Literary Theory and Criticism*. New York: Oxford University Press.
- Khamei, A. (1989). *Chār Chehre*. Tehran: Ketabsara Publication. [in Persian]
- Najdi, B. (1993). *Yuzpalangāni Ke Ba Man Davideand*. Tehran: Markaz Publication. [in Persian]
- Najdi, B. (2018). *Dobāre Az Hamān Khiyābānhā*. Tehrān: Markaz Publication. [in Persian]
- Parsapur, Z. (2012). Naqd-e Bumgerā, Ruykardi No Dar Naqd-e Adabi. *Fasl-nāme-ye ' elmi Pazhuheshi-ye Naqd-e Adabi*, 5(19), 7- 26. [in Persian]
- Parsapur, Z. (2013). *Darbāre-ye Naqd-e Bumgerā*. Trans. Abdollah Noruzi and Hosein Fathali. Tehran: Pazhuheshgah-e ' olum-e Ensani o Motale ' at-e Farhangi Publication. [in Persian]
- Parsapur, Z. (2016). *Adabiyāt-e Sabz (Majmu ' e-ye Maqālāt Dar Naqd-e Bumgerāyāne-ye Adabiyāt-e Fārsi)*. Tehran: Pazhuheshgah-e ' olum-e Ensani o Motale ' at-e Farhangi Publication. [in Persian]
- Qorbani, R. (2009). *Ecology-ye ' omumi*. Mashhad: Jahad-e Daneshgahi Publication. [in Persian]
- Ravanipur, M. (2001). *Kanizu*. Tehran: Nilufar Publication. [in Persian]
- Rezvani, S. (2011). Do Su' -e Tafāhom Dar Bahs-e Nazariyehā-ye Adabi. *Nāme-ye Farhangestān*, 12(6), 43-53. [in Persian]

- Rigby, K. (2002). *Ecocriticism, Introducing criticism in the 21st Century*. Edinburgh University Press. (122-156).
- Sabziyan-e Moradabadi, S. & M.J. Kazzazi (2009). *Farhang-e Nazariye o Naqd-e Adabi-ye Vāzhegān-e Adabiyāt o Hozeha-ye Vābaste*. Tehran: Morvarid Publication. [in Persian]
- Sā'edi, Gh. (1973). *Dandil*. Tehran: Amirkabir Publication. [in Persian]
- Taraqqi, G. (2005). *Jāyi Digar*. Tehran: Nilufar Publication. [in Persian]
- Vincent, A. (1999). *Ide ' ologyā-ye Modern-e Siyāsi*. Trans. Morteza Saqebfar. Tehran: qoqnus Publication. [in Persian]
- Zapf, H. (2006). The state of ecocriticism and the function of literature as cultural ecology. In C. Gersdorf and S. Mayer (Ed), *Nature in Literary Studies*. Amsterdam - New York.

